

HAGYOMÁNYÖTVÖZET

A LOVASÍJÁSZAT MINT KULTURÁLIS JELENSÉG

KELEMEN ZOLTÁN

„Mert minden, amit az ember kitalál, az hazugság. Nem kitalálni kell a dolgokat, hanem megtalálni. Szemléltetővé kell válni, keresővé, tanúvá, mert az igazság az öröktől fogva létezik.”

Kassai Lajos, *Lovasíjászat*¹

2018. január 6-án Kassai Lajos Kaposmérő melletti birtokán, a völgyben nyílt napon vettem részt.² Bejártam a terület egy részét, nézőként jelen voltam a nyilvános edzésen, magam is íjásztam, és részt vettem az edzés utáni beszélgetésben, ahol a magyar lovasíjászat újrateremtője, Kassai Lajos megemlítette, hogy ebben az évben lesz 30 éve, hogy a völgy látogatókat fogad, íjászokat és érdeklődőket egyaránt. A tradicionális nomád íjak ezredfordulós kívánságoknak megfelelő újjászületése-újjáteremtése még régebbi időkre nyúlik vissza.

Az íjkészítő mester *Lovasíjászat* című könyvében azonban arról is vall, hogy a kezdet egy gyermekkori emlékhez kötődik. Még nem volt iskoláskorú, mikor édesanyja felolvasta neki Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényét. (Kassai, 9) A történet elején egy irodalmi mű áll, akárcsak a legtöbb posztmodern szépirodalmi alkotásban. Természetesen a *Lovasíjászat* nem szépirodalom, véleményem szerint mégis döntő fontosságú, hogy az emlékezet őrzésének és az emlékek felidézésének kapcsán egy regény áll a mű kezdőpontjában. A *Utószó*ban ismét szépirodalmi utalásra lelhetünk. Megnevezés nélkül, egy rövid, de alapos számvetés keretein belül merülhetnek fel az olvasóban Dante *Isteni Színjátékának* híres sorai az *Első énekből*:

¹ Kassai Lajos, *Lovasíjászat* (Budapest: Dee-Sign, 2001), 37.

² A nyílt napok kialakulásával és történetével, menetével kapcsolatban lásd Kassai, *Lovasíjászat*, 77-79.

Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.³

Most, hogy elértem életem delét, egy napfényes tisztásra jutottam, magam mögött hagyva a kérdések és vágyak kínzó dzsungelét. [*Lovasíjászat*, 169]

Az elbeszélő és a lírai alany ellentétes nézőpontból, de mintha ugyanazon az idő által kijelölt térbeli ponton állnának. Egyikőjük maga mögött tudhatja mindazt, amiről a mű szól, életművének egy szakasza lezárult, s ez megelégedettséggel tölti el, míg másukuk élete legnagyobb próbatétele előtt áll, az előtt, melyre életművét alapítja.

Kassai Lajos célja kezdetben az volt, hogy elkészítse „a rettegett honfoglaló magyarok legendás reflexiját” (Kassai, 9)⁴ – ahogy ezt mások a kísérelti régészet és a történet-tudomány kíváncsainak megfelelően meg is valósították⁵ –, de később Cs. Sebestyén Károly és Fábíán Gyula kutatásait megismerve lemondott erről, egyúttal formát adott annak a gondolatnak, mely mára szorosan összekapcsolódott nevével: „nem az őseit kell követni, hanem azt, amit az ősök követtek”⁶ (uo. 9). Ennek eredménye lett az a merev szarvú, sorozatban gyártott reflexíj, melyet a világon először Kassai készített, s az évtizedek során számos változáson átesve a lényegét máig megtartotta: anyagában és szerkezetében is ötvözi a hagyományt és a 21. századi technológiát.⁷ Az anyag lehet a fa mellett rugalmas műgyanta, vagy legújabban a repülőgépgyártás és az űrhajózás során használt különösen ellenálló és vékony ötvözet, de készülnek laminált faíjak is. Ezek az íjak szélsőséges időjárási körülmények között is megállják helyüket, s ez fontos

³ Dante Alighieri, *Isteni Színjáték*, ford. Babits Mihály (Bukarest: Kriterion, 1985), 5.

⁴ „A 900-as évek elején született modenai imában az »ab Ungerorum nos defendas iaculis« – vagyis a »védj meg minket a magyarok nyilaitól« mondat szerepel. A »magyarok nyilaitól ments meg, Uram minket!« változat először Kossuth Lajos egyik írásában tűnik föl, ennek forrása azonban ismeretlen.” Horváth Ciprián, „Gyepű és gyepűelve. Határvidék a 10. századi Nyugat-Dunántúlon”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 12. A iaculum egyébként hajítódárdát is jelenthet. Köszönet illeti utóbbi adatért Gellérfi Gergőt. Vö. ezzel még Halmágyi Miklós tanulmányát: „A magyarok nyilaitól... Egy kósza idézet nyomában”, *Aetas* 3 (2007): 142-47.

⁵ Bencsik Péter íjépítő mester íjakat, tegezket, nyílvevőket, sőt íjászgyűrűt is rekonstruált. Horváth, „Gyepű és gyepűelve”, 56.

⁶ Ez a felfogás az edzéstervekben is megjelenik. Kassai, *Lovasíjászat*, 159.

⁷ Varga Ferenc „Íjak, íjászversenyek Mongóliában” című tanulmányában úgy véli, hogy a mongol íjkészítők is hamarosan követni fogják ezt a példát. In Birtalan Ágnes, szerk., *Mongol játékok és versenyek* (Budapest: Akadémiai, Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 27, 2006), 208.

tulajdonság, tekintve, hogy a honfoglalók íja, mely fából, állati ínakkból és szaruból készült⁸, remekmívű harceszköz volt ugyan, de nagyon érzékeny, főként a nedvességre, esőre, páratartalomra.⁹ Másrészt a megváltozott geopolitikai környezetbe került magyarság a honfoglalás után elszakadt azoktól a rokon- vagy azonos kultúrájú népektől, akikkel együtt élve a nomád íj további fejlesztése hatással lehetett volna harcművészetére (*Mongol játékok és versenyek*, 183).

A formai változatosság is már a kezdetektől jellemző a Kassai műhely íjaira, ennek alapját az a tudományos kutatás adta, amely a nomád népek által használt íjak diverzitását tárta fel.¹⁰ Amellett, hogy a legkönnyebb gyerekíjaktól a 80 fontos (továbbiakban lbm) íjakig széles választékban készítenek erős, illetve gyenge íjakat, Kassai 40 lbm-nál erősebb íj használatát nem ajánlja. Gyakorláshoz a *Lovasíjászatban* leírtak szerint négy egyforma hun íjat használ, melyek 25, 30, 35 és 40 lbm-osak. (Kassai, 163) A különböző nomád népek által használt íjak változatairól Szöllősy Gábor *Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai* című tanulmányában írja, hogy két jól elkülöníthető csoport figyelhető meg a nomád íjak tekintetében. Az első a hunok, avarok és bolgárok íja, a második csoport a kazár, besenyő és magyar íjaké. A legfontosabb különbség a két csoport között a markolati rész csontborítása, melyből az első csoportban három van, a harmadik az íj belső oldalán, a második csoport viszont csak az íjmarkolat két oldalát borította csonttal¹¹; valamint az, hogy a magyar íjnak mind a karjai, mind a szarvai kisebb szöveget zártak be felajzatlan állapotban, így nagyobb energia tárolására voltak ké-

⁸ A hagyományos módon készülő íjakkal kapcsolatban az érdeklődő olvasót Kun Péter „A mongol íjászat” és Varga Ferenc „Íjak, íjászversenyek Mongóliában” című tanulmányaikhoz utalom: in Birtalan Ágnes, szerk., *Mongol játékok és versenyek*. (Budapest: Akadémiai, Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 27, 2006), 148-235.

⁹ László Gyula, *Árpád népe* (Budapest: Helikon, 1988), 81-82. Hasonló véleményt fogalmazott meg Felföldi Szabolcs is „A nomád hadviselés egyik jellegzetes problémája: a folyón való átkelés” című tanulmányában, in *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerk. Balogh László és Keller László (Budapest: Balassi, 2004), 75-91, különösen 76-77.

¹⁰ Ennek jól használható összefoglalását adja Kun Péter tanulmányának bevezetőjében, valamint Varga Ferenc, in *Mongol játékok és versenyek*, 148-152, 177-178. Varga szerkezeti felépítés alapján négy csoportra osztja az íjakat: 1. egyszerű íjak (egyetlen nyersanyagból, fából), 2. megerősített íjak (kétféle rugalmas és keményebb fából vagy fa és ínszalag alkalmazásával), 3. réteges íjak (laminált íjak), 4. összetett íjak (fa, szaru, ín felhasználásával), uo. 176.

¹¹ Szöllősy Gábor, „Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai”, in *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerk. Balogh László és Keller László (Budapest: Balassi, 2004), 53-55.

pesek. Míg az avar íjak átlag 45-50 lbm-osak voltak, addig a magyar íj körülbelül 60 lbm-os volt (Szöllősy, 57-61). Ennek felelhet meg a jelenkori mongol felnőttek által használt versenyíjak ereje, mely 56-68 lbm (*Mongol játékok és versenyek*, 222).

Kassai Lajos eleinte maga is a gyalogos terepíjászatot művelte a '80-as évek végén, de igen hamar a lovasíjászat felé fordult a figyelme (Kassai, 19). Őszintén ír a kezdeti zsákutcákról: „Problémám azokban az időkben mindössze a lóval és az íjjal volt” (uo. 36). Pontosabban a két külön már elsajátított készség összehangolásával, valamint az-
zal, hogy lóhátról legkönnyebb oldalra sikeres lövést leadni, előre vagy hátra sokkal nehezebb (uo. 35-36). Az edzésen is jól látható volt ez. Kassai híres példája a kentaurról, mely a róla készített dokumentumfilmben is elhangzik, a lovasíjászat lényegét ragadja meg: a felsőtest, mint értelem, józanész uralja a nyers, tomboló erőt, mely a vág-
tató lótestben nyilvánul meg, de a kettőnek tökéletes összhangban kell lennie¹² (uo. 37). Erre legjobb példa a nomád, illetve lovas népek tánc kultúrája. Kassai elsősorban a magyar néptáncot, kisebb mértékben a kozák táncot hozza fel példának. A test mozgá-
sa deréktól lefelé és felfelé olyannyira különválnak, hogy az megfelel a lovasíjászat két legfontosabb követelményének: az egyensúly és a ritmus folyamatos gyakorlásának (uo. 40). A végső tanulság ezzel kapcsolatban *egyszerű*: „a ló tanít meg lovagolni, és az íj tanít meg lőni” (uo. 47, 103-04). A *Lovasíjászat* egyértelművé teszi, hogy olyan ösztö-
nös és begyakorolt, tudatos és tudatlan tapasztalatok, mozdulatsorok valósulnak meg az íjászatban, melyet nagyon nehéz, vagy lehetetlen folyamatos, tudatos ellenőrzés alatt tartani:

kiderült, hogy már az égedta világon mindent tudok a lovasíjászatról, kivéve azt a jelentéktelen apróságot, hogy mi módon repül a nyíl a céltábla közepébe. [...] anélkül, hogy józan rálátásom lenne a problémára, agyam mégis könnyedén oldja meg ezt a nem mindennapi feladatot. [...] Rengeteget kotorásztam elmém felszí-
nén, de most kiderült, nem tudtam mélyen a belsejébe nézni, pedig minden, ami lényeges, ott történik. [*Lovasíjászat*, 106]

¹² Jellemző a kortárs ellenfelekre, hogy Claudianus egyik művében a hunokat sértő hangvételben hasonlítja a kentaurokhoz. Lásd Johannes Gíßauf, „A lovasnomád fegyverzet és harcmodor az ellenfelek beszámolóinak tükrében”, in *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerk. Balogh László és Keller László (Budapest: Balassi, 2004), 28.

Ez a felismerés kényszerítette újra az íjászat forrásainak kutatására a szerzőt, ahogy Ishi, yana indián történetén keresztül erre a könyvben is példát hoz (uo. 107). Az íjászat esetében a 21. századi értelemben vett sport soha nem függetlenedhet annak vadász- illetve harcművészeti eredetétől, s így végső soron az ősi hagyományokban meglévő spiritualitástól sem, bármit is értünk alatta. Ez azt jelenti, hogy az íjászat, mint újra megteremtett hagyomány nem azt az utat járja, amelyet a kyudo, amely úgy függetlenedett a harci múlttól, hogy a zen útkeresése került az egyszemélyes küzdelem középpontjába, ráadásul teljesen cél nélkülivé, önmagáért valóvá, és így valódi zen tevékenységgé vált.¹³ Hasonló, de nem azonos utat járt be a kezdetektől fogva a mongol íjászat. Varga Ferenc *Íjak, íjászversenyek Mongóliában* című tanulmányában hívja fel a figyelmet arra, hogy a mongol *mergen* szó nemcsak íjászt jelent, de bölcsét is, aki tisztában van vele, hogy az íjászat nem ponthajhászást jelent, hanem a világgal való belső összhang megtalálását az íjazás segítségével (*Mongol játékok és versenyek*, 220).

Kassai példáiban az őskori vadászok barlangfestményeitől a hun sasíjászokon át a *Szent László füve* legendáig (Kassai, 108) ennek a harcművészetnek azokat az állomásait járja végig, melyek természetesen nem leválaszthatóak a harci tevékenységről vagy a vadászatról, de hétköznapi, célelvű tevékenységek csak nagyon lazán kapcsolódnak hozzájuk, s az íjász által elérni kívánt cél ezekben az esetekben inkább szakrális, mint praktikus, még ha élelemszerzésről, vagy gyógyításról van is szó.¹⁴ Az íjász a lövés pillanatában megváltozott tudatállapotban szinte kilép egójából. A jelenség, melyre ez az állapot hasonlít a szerelmi gyönyör pillanatában és halálközeli állapotban tapasztalható (Kassai, 108-09). A tudat és a tudattalan hol szétváló, hol újra összekapcsolódó működése felveti, hogy akkor végzi az ember valóban tökéletesen a gondolkodás értelmi tevékenységét, ha a reflexív intellektus helyett az intuitív cselekvés egyszerűségét megvalósítva gondolkodik. Ennek az állapotnak a kutatása a kulturális antropológia és

¹³ Eugen Herrigel, *Zen in the Art of Archery*, ford. R. F. C. Hull (New York: Vintage Books – A Division of Random House Inc. 1989), 4-5.

¹⁴ A népvándorlás korában a nomádok ellenségei is a harcászaton túli jelentőséget tulajdonítottak az íjnak a nomádok életében: Ammianus Marcellinus szerint az alánok nemzetségi rendje az íjhasználatnak megfelelően tagolódott, a szkíták területének határait pedig íjformájúként írja le, végezetül a szkíta íj szakrális szerepe odáig terjedt, hogy a szkíták Jupiter leszármazottjaiként még az antik panteonba is bebocsáttattak (Gißauf, „A lovasnomád fegyverzet és harcmodor az ellenfelek beszámolóinak tükrében”, 27).

a vallástudomány számára is fontos. Georges Bataille véleménye szerint például az egótól való megszabadulás az ember természetes, eredeti létállapota.¹⁵

A kyudóban ezt az állapotot a jóga mintájára a légzésirányítással is el lehet érni (Herrigel, 21-22), s ez a technika bár használható az íjászatban is, főképp inkább a gyakoros vagy terepíjászatban alkalmazható. Közvetlenül a helyes, sikeresen leadott lövés után a kyudo gyakorlója olyan állapotba kerül, mely Eugen Herrigel leírásában egyszerre mutatja az eufória és a zen megvilágosodás jegyeit (uo. 53-54). Másrészt a kyudo megfoghatatlan lényege, melyet Awa Kenzo, Herrigel mestere csak „Az”-nak (*It*) nevezett valójában a természet végső törvénye, mely mindenben felfoghatatlanul és megmagyarázhatatlanul dolgozik. Awa Kenzo erre vonatkozó példázata a pókról és a légyről, talán nem a legjobb, de arra megfelelő, hogy rajta keresztül megláthassa a tanítvány a kozmosz törvényszerűségei és az íjászat lényege közötti összefüggéseket.¹⁶ Herrigel *Zen in the Art of Archery* című könyve azért is fontos segédeszköz az íjászat megértéséhez, mert a szerző esetében olyan európairól van szó, aki folyamatosan a megértésre törekszik és nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem tudja elfogadni, hogy a legtöbb kérdésre nem létezik válasz (uo. 60-61).

Kassai Lajos is a természeti, archaikus népek rítusainak tanulmányozásába fogott, másrészt igyekezett mesterségesen veszélyhelyzetet, gyakorlatilag halálközeli élményt előidézni saját maga számára, hogy gyakorlatban is tanulmányozhassa a hagyomány elméleti alapjait (Kassai, 113). Tudatosan kutatta az elérendő tudattalan állapotot, ahogy ezt Herrigel is megfogalmazta, olyan egzakt pontossággal, hogy Awa Kenzo is meglepődött rajta, s nem is válaszolt a kérdés formájában megformált kijelentésre.¹⁷ A halálközeli állapot vészhelyzete nemcsak az egótól szabadítja fel az embert, de mozgósítja mindazt a már meglévő tudást, rutinná vált gyakorlatot, mellyel az alany rendelkezik. „A halálnál nincs biztonságosabb dolog a világon, ugyanis azt az embert, aki meghalt, semmilyen veszély nem fenyegeti. Minél inkább keresi valaki a biztonságot, annál inkább halott, és minél inkább szembe mer nézni a kihívásokkal, annál inkább él” (Kassai, 117). A szerző hangsúlyt helyez arra, hogy kizárólag saját élményeit adja közre

¹⁵ Georges Bataille, *Az erotika*, ford. Dusnoki Katalin, N. Kiss Zsuzsa, Somlyó György, Vargyas Zoltán (Budapest: Nagyvilág, 2001) 20-23.

¹⁶ A pók eszerint öntudatlanul fonja hálóját, a légy öntudatlanul repül bele, de rajtuk keresztül a természet rendkívül tudatosan és eredményesen nyilvánul meg. Herrigel, *Zen in the Art of Archery*, 56-57.

¹⁷ „„So I must become purposeless – on purpose?” I heard myself say. »No pupil has ever asked me that, so I don’t know the right answer.«” Herrigel, *Zen in the Art of Archery*, 31-32.

könyvében, olyan tapasztalatokat, melyeket valóban átélt, megszerzett. Többször ír a különféle ezotériák indokolhatatlanságáról, s velük szemben megfogalmazott kételyeiről (uo. 115, 123), ahogy hibáiról, keresés közbeni zsákutcáiról is (uo. 116-117), sőt révüléseiről, s azok tapasztalatairól (uo. 135-141).

Mivel a Kárpát-medence a legnyugatibb, nagyállattartásra alkalmas terület Euráziában, a népvándorlás meg-megújuló hullámai az ókortól a középkorig, a szakáktól, szkítáktól a kunokig rendre eddig terjedtek ki. Az sem mellékes körülmény, hogy ez a terület, s kisebb mértékben a Kelet-európai síkság tízszer vagy hússzor nagyobb tápértékű legelővel rendelkezik azonos nagyságú területeken, mint a keletebbre található puszták.¹⁸ Ezen népek kultúrája, de különösen a nomád életmód és harcmódor tárgyi és írásos emlékezete szempontjából kiemelkedő fontosságú területről van szó, melyen a 21. században is él a magyar nép, ennek az ősi hagyománynak örököseként. Kristó Gyula nem tartotta kizártnak, hogy a hun eredet és Attila emlékezete „még a sztyeppei vándorlás idején a magyar (és székely) önazonosság kitörölhetetlen sajátjává vált.”¹⁹ László Gyula szerint a magyarok vándorlásaik során hun uralom alá (is) kerülhettek, s innen származhat a hun-magyar rokonítás.²⁰ Felteszi a kérdést: ha a magyarok valóban csak a nyugati szerzők krónikáiból ismerték meg a hunokat, akiket ott finoman szólva is pokolfajzatoknak neveztek, akkor hogyan lettek a vérszomjas vadakból nálunk dicső elődök? (László, *Múltunkról utódainknak*, 119) Másutt arra figyelmeztet, hogy a kámai finnugor népek szállásterületén szkíta kereskedőváros épült (uo. 72), tehát bizonyítható, hogy volt kulturális-civilizációs kapcsolat szkíták és finnugor nyelveket beszélő népek között.

Győrffy György nem etnikai szemszögből, sokkal inkább egy nagy ívű történelmi folyamatban foglalja össze a nomád népek eurázsiai vándorlását:

Az i. e. II. évezredtől kezdve évezreden át lovas nomád népek nyomultak Nyugat felé az Eurázsia tengelyét alkotó steppeországon. Az iráni nyelvű kimmereket, szkítákat, szarmatákat és alánokat török és mongol nyelvű törzsek, hunok, bolgárok, avarok, türkök, besenyők, úzok, kunok és tatárok követték, miközben a steppén maradt iráni töredékeket is sodortak magukkal.²¹

¹⁸ László Gyula, *Múltunkról utódainknak I-II. A magyar föld és a magyar nép őstörténete/Magyarok honfoglalása – Árpád népe* (Budapest: Püski, 1999), 832.

¹⁹ Veszprémy László, „Attila, a magyar király?”, *História* 8 (2004): 18.

²⁰ László Gyula, *Árpád népe* (Budapest: Helikon, 1988.), 85.

²¹ Győrffy György, „Magyarok a steppén”, *História* 1 (2001): 3.

Sze-ma Csien kínai történetíró valószínűleg az első, aki ír az ázsiai hunokról, akik a Kr. e. 4. században a Kínai Birodalomtól északra elterülő pusztákon éltek. Tőle tudható, hogy a hun gyerekek már kis koruktól gyakorolták a lovasíjászatot: eleinte juhon lovagolva madarakat, patkányokat lőttek²², később már lóról nyulat vagy rókát. Sze-ma Csien sejteni, hogy táplálékuk főként saját zsákmányukból állt, eredményes íjászokká kellett hát válniuk, ha nem akartak éhen halni. Ebből a nevelésből következően minden férfi hadra fogható volt szükség esetén.²³ Mihail Tatarinov 1765-ben arról tudósítja az Orosz Birodalmat, hogy a burját fiúk már gyerekkoruktól tanulják a lovaglást, az íj és a botospánnya használatát, mellyel lovakat fognak be (*Mongol játékok és versenyek*, 18).

A rendkívüli katonai fegyelemről szerzett első ismeretünk is a hunok időszakából származik. Maotun hun uralkodó ugyanis úgy számolt le hatalmára féltékeny apjával Tumennel, hogy egy – a korabeli mércével mérve – létszámban nem nagy, de feltétlenül engedelmes testőrgárdát képezett ki (Vásáry, 12). A kiképzésben fontos szerepet játszott egy különleges hun fejlesztés, az úgynevezett zengő nyíl, melynek hegye helyén egy üreges, fémből vagy fából készült gömb vagy ahhoz hasonló forma volt, s a levegőben szállva vijjogó, süvöltő hangot hallatott. Az irányításon keresztül a vadászatokon át a versenyekig a későbbi nomádok – így a magyarok is – számtalan célra használták ezt a nyílveessőt (*Mongol játékok és versenyek*, 212-13; László, *Árpád népe*, 82). A vasfegyelem a későbbi évezredben is egyik legfontosabb része volt a nomád harcmórnak, ahogy ezt a magyarok kapcsán Révész László megállapítja (Révész, *Emlékezetek utatok kezdetére*, 172). Később, a zen íjászat kapcsán Awa Kenzo is erre figyelmezteti tanítványait Herrigel könyvében (Herrigel 34). A kínaiak által hiungnu-nak nevezett ázsiai hunok, illetve egy részük kezdte meg a Kr. e. 1. században a nyugatra vándorlást, s mire 370 körül Európába érkeznek, „már egy soketnikumú nomád törzsszövetség képét mutatták” (Vásáry 13).²⁴

Vásáry István *Az ázsiai hunok* című dolgozatának eme záró szavai amellet, hogy visszautalnak Győrffy idézett kijelentésére, általában a nomád népek etnikai szerkeze-

²² Hasonló jelenségről ír a pusztai népek kapcsán Révész László itt: Révész László, *Emlékezetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában* (Budapest: Timp, 1999), 167.

²³ Vásáry István: „Az ázsiai hunok”, *História* 8 (2004): 10-13.

²⁴ Vö. ezzel Székely György véleményét, aki szintén azt írja az Európában megjelenő hunokról, hogy jól szervezett nomád társadalmuk a nagycsalád – nemzetség – törzs – törzsszövetség felépítésen alapult. Székely György: „A Római Birodalom és a hunok”, *História* 8 (2004): 14.

tét, de különösen a magyarságét tekintve is fontosak. A törzsszövetségek gyakran etnikai sokarcúságot jelentettek, s ezzel párhuzamba vonható a magyarság egyik legjelentősebb alapító története, mítosza, a vérszerződés, mely azonos kultúrájú, de valószínűleg különböző eredetű törzsek között jött létre. Mindezt azért fontos megállapítani, hogy belátható legyen: a magyarság különböző nomád ősöktől való eredetéről manapság is dúló vita gyenge lábakon áll, mivel mindkét oldalon gyakran nyelvi vagy genetikai homogenitást feltételezve utasítják el a sokoldalúan rétegzett társadalomban rejlő magyarázatot. A *honfoglalás korának néhány régészeti problémájáról* című tanulmányában Révész László gyakorlatilag elutasítja az etnikai kérdést.²⁵

Kassai leírásában a nomád népek íjainak szerkezete és anyaga is szinte azonos volt (Kassai, 11) aprónak tűnő, de lényeges különbségekkel, melyek évszázadok fejlesztésének köszönhetők. Az íjlesztő népek életmódja és harcmódora szorosan összefüggött, s ez főképp a lótarás szempontjából fontos kijelentés. A szakirodalom egyetért abban, hogy a harcosok élete folyamatos kiképzés volt gyermekkoruktól halálukig. A fegyvernyugvás idején rendezett közös vadászatok hadgyakorlatként működtek (uo. 12-13),²⁶ ahogy a harcművészeti versenyek is (*Mongol játékok és versenyek*, 12-13, 20). Nagyon régi kérdés a nomád harci íjászat viszonya a célzáshoz, a célzott lövések leadásához. Johannes Gießauf például úgy véli, hogy az íj használata a harcmezőn nem a nagy találati pontosság, hanem az okozott zűrzavar miatt volt jelentős (Gießauf, 30). Ebben a kérdésben Kassai azon a véleményen van, hogy 50 méteres sugarú körben lehet célzott lövést leadni, 250-300 méterre általa „szórt”-nak nevezett lövéseket adtak le, de nem abban az értelemben, hogy irány és irányítás nélkül történt volna a zárótűz. „Az ellenséges sorokat” kellett kilőniük a harcosoknak, erre példának a ma is élő, de ma már csupán gyalogos mongol íjászatot – íjászversenyt hozza (uo. 13).

²⁵ Révész László: „A honfoglalás korának néhány régészeti problémájáról”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 8-9. Langó Péter és Türk Attila „Gazdag honfoglalás kori temető Szentés határában” című cikkükben így írnak a feltárt lovastemetkezés jellegéről: „Ez a formai kialakítás eddig egyedülálló a korabeli leletanyagban és véleményünk szerint a szertartásban megfigyelt tudatosság arra bizonyíték, hogy a Kárpát-medencébe 895-ben beköltöző népesség valószínűleg hiedelmeik és hitviláguk tekintetében is eltérő komponensekből, azaz eltérő kulturális háttérrel rendelkező csoportokból tevődött össze.” Langó Péter és Türk Attila „Gazdag honfoglalás kori temető Szentés határában”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 [2017]: 26-29, 28. Vö. ezzel László, *Múltunkról utódainknak*, 164-65.

²⁶ A nyíllal történő vadászatról lásd például László, *Múltunkról utódainknak*, 631, 787, 839-40.

László Gyula *Árpád népe* című könyvében hasonló következtetésre jut a nyílvesszők típusait elkülönítve: „a nyugati íjak által el nem érhető távokra [...] röppentek íjainkból a nehéz nyilak, és színlelt megfutamodás után, pontlövésre használtuk a könnyű nyilakat” (László, *Árpád népe*, 81, lásd még uo. 82 és László, *Múltunkról utódainknak*, 470). A nyílvesszők három tollal rendelkeztek, s ez ma is így van, kivételt csupán a mongolok újítása jelentett egy időben: négy tollal szerelték fel vesszőiket, így a vezértoll szerepe megszűnt, s vágta közben könnyebben lehetett betölteni őket (*Mongol játékok és versenyek*, 205). Ez a fejlesztés azonban a lovasíjászattal együtt tűnt el Mongóliából (uo. 216).

Révész László közelítőleg azonos adatokkal szolgál az íjak hatékonyságát illetően, mint Kassai. Ő 60-70 méterre teszi a célzott lövések hatótávolságát, a legnagyobb még hatékony lövés távolságát pedig 200-250 méterre, s ő is megkülönböztet könnyebb és nehezebb nyilakat, elsősorban a hegyük alapján. (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 168) A Dzsingisz korabeli mongol hagyomány szerint egy Jiszünger nevű íjász kb. 502 m-re lévő célba talált íjával egy győzelmi versenyen (*Mongol játékok és versenyek*, 153), ez a táv Varga Ferenc véleménye szerint 536-560 m lehetett inkább (Varga, 221).

Mindehhez kapcsolódik Kassai művében a nomád harci taktikák tömör összefoglalása, melyből a színlelt megfutamodás és a hátrafelé nyilazás széleskörűen ismert. Ezt azonban esetenként megelőzhette az úgynevezett malomkerék taktika, melyet Kassai szerint a hunok is alkalmaztak. Ekkor a jobbszárny és a balszárny folyamatosan helyet cserél egymással az ellenséges arcvonaltól biztos távolságban vágatva, miközben szünet nélkül lövik az ellenfelet. Forgásuk egyrészt a malomkerekek mozgására emlékeztet, másrészt a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt felőrlik az ellenfelet (Kassai, 13-14). Ezt a taktikát Maszudi (?-956) arab földrajztudós örökölte meg egy besenyővel közös magyar (Maszudi türköknek nevezi a magyarokat) Bizánc elleni támadás kapcsán (László, *Árpád népe*, 82-83; Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 170-71).

A nomád taktika azonban nem a harccal kezdődött. Szun-ce *A hadviselés tudománya*²⁷ című könyvében írottakhoz hasonlóan a hadvezéreknek már jóval az ütközet előtt fel kellett mérniük, hogy a csata helyszíne alkalmas-e a győzelemre: a terepviszonyok, sőt a várható időjárás alapos megfigyelése, megelőlegező figyelembevétele legalább olyan fontos volt, mint az íjászat és a lovaglás összehangolása. „A korai magyarság lovas életmódja, fegyverzete és hadi stratégiája egy minden elemében egymásba

²⁷ Szun-ce, *A hadviselés tudománya*, ford. Kard Eszter (Budapest: Göncöl, 2004).

kapcsolódó, szorosan összefüggő rendszert alkotott” – írja Petkes Zsolt *A honfoglaló magyarság fegyverzete a pozsonyi csata tükrében* című munkájában, majd László Gyula véleményétől eltérően (László, *Múltunkról utódainknak*, 840) hangsúlyozza, hogy a korabeli magyar haderő kizárólag lovasságot tartalmazott, s teljes fegyverzete ehhez idomult. Ezzel összefüggésben fontos, hogy fegyvereiket övre függesztették a lovas életmód miatt, ez a gyalogos küzdelemben gátló tényező lett volna.²⁸ Révész László nemcsak a gyalogos haderő létezését zárja ki, de véleménye szerint a nehézlovasság is csak a 10. század második felében kezdett kialakulni a magyar hadseregben (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 170). László Gyula leírja, hogy a veretes övre rögzítette a harcos a szablyát, a nyíl- és az íjteget, (mely utóbbi lehetett készenléti tegez is), a tarsolyát és kését. Ezen kívül társadalmi rangjelző szerepe volt az övnek, ami nem zárja ki a katonai rangjelzés lehetőségét sem (László, *Árpád népe*, 66).²⁹ A lovasságon belül más nomád népeknél viszonylag korán kialakult a nehézlovas harcmódor, például a szarmatáknál, akiknél ehhez igazodva a szálfegyverek (lándzsa, kopja) fontossága is megnőtt.³⁰ Szintén döntő jelentősége volt a nehézlovasságnak a türkök harcmódorában, akikről viszont kétséget kizáróan tudjuk, hogy seregük kétharmad – egyharmad arányban oszlott meg a lovasság és a gyalogság között, de ezzel együtt az orkhoni feliratok lovas- és ló kultuszukat is megőrizték.³¹

Kassai Lajos Bölcs Leó ideillő feljegyzéseit idézve fejezi be a stratégiával kapcsolatos gondolatmenetét újfent rámutatva, hogy a harcmódor a nomád állattartás rideg körülményeiben gyökerezik, mind a fegyelmezettség, mind az ellenállóképesség tekintetében, valamint erőteljes kritikát fogalmaz meg a mindenkori nomád harcosokkal kortárs nyugati krónikások műveiről (Kassai, 14-16). Gyakorta csak hallomásból írták, amit

²⁸ Petkes Zsolt, „A honfoglaló magyarság fegyverzete a pozsonyi csata tükrében”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 57. Lásd még Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 159. Petkes véleményével – tudniillik a magyaroknak a pozsonyi csata idején, a Dunán történt könnyű és gyors átkelésével kapcsolatban – eltérően nyilatkozik általában a nomádoknak a folyókon való átkeléséről Felföldi Szabolcs: lásd Felföldi, „A nomád hadviselés egyik jellegzetes problémája: a folyón való átkelés”.

²⁹ Ugyanitt a tarsoly- és késviselésről, -használatról: 71-74. A tarsoly, a szablya és a készenléti tegez rangjelző szerepéről: Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 99.

³⁰ Schäfer Tibor, „Lovasnomád hatás a keleti germán népekre”, in *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerk. Balogh László és Keller László (Budapest: Balassi, 2004), 23. Lásd még *Mongol játékok és versenyek*, 149.

³¹ Keller László, „Türk harcos és fegyverei az írott források tükrében”, in *Mongol játékok és versenyek*, 46-47.

írtak, így nem helytállóak megállapításaik, mint például Aventinusé, aki szerint a honfoglaló magyarok nem ismerték a közelharcot. Cáfolatul szolgál a korból fennmaradt számtalan szablya és fokos (Petkes, 58-59).³² Révész László amikor aprólékosan feltárja a magyar szablya- és fokoshasználat régészeti bizonyítékait, arra jut, hogy a közelharc nem volt domináns a magyar harcmódban. (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 163) Elmondható tehát, hogy a közelharc szerepe a magyar hadviselés tárgyalt időszakában jelenlegi ismereteink alapján nem tekinthető számottevőnek, de minden bizonynyal része volt a harcmódnak.

Thuküdidész, bár elismerte a szkíták legyőzhetetlenségét a harcmezőn, intellektus és kultúra tekintetében elmaradottnak tartotta őket (Gießauf, 31). Johannes Gießauf felidézi, hogy a nomádok ellenfelei harcmódorukat is megbélyegezték, miután azt nem értették. A 13. századi szerzők például „kutyák harcának” minősítették a mongolok színlelt megfutamodását, s a nomád taktika sikerességét az alattomoság utálatával kendőzték el (uo. 31),³³ ahogy a magyar kalandozások nyugati krónikásai is gyávaságnak tartották ellenfelük taktikáját, mivel nem értették azt. (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 175) Az a kevés forrás, amelyik felismerte és elismerte a nomádok sikerreit sem szándékozott az általánosan negatív képet befolyásolni (Gießauf, 32-33). Nyugat és Kelet ellentéte markánsan jelenik meg a *Lovasíjászat*-ban. A két égtáj két eltérő kultúrát és civilizációt jelent a szerző számára:

Nyugat meghódította az anyagi világot, és a rabszolgájává vált. Kelet az ellenkező irányba indult el és belevetette magát a lélek mélységeibe. Nekik nem voltak tudásaik, de voltak megvilágosodottaik. Azt mondták, az anyagi világ csak illúzió, és azon törték a fejüket, hogyan tudnának neki hátat fordítani. Így vált osztályrészükké a lélek gazdagsága és a fizikai nyomor, míg a nyugat az anyagi világ tobzódásában teljesen elszegényedett lelkileg. [*Lovasíjászat*, 38]

A primitív, kultúrával nem rendelkező nomádok nyugati képével érdemes szembe állítani például a honfoglaláskori magyar orvoslás egyik csúcsteljesítményét, a koponyalé-

³² A szablya 7. századi kialakulásáról és elterjedéséről lásd még Haramza Márk, „Honfoglaló szablyák készítése és használata” című cikkét, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 60-63.

³³ „...a lovasíjász alattomosága köré épített toposz képezte számos letelepedett kultúra tagja számára az életmódban, kultúrában és a harcmódban gyökerező másságról szóló elsődleges következtetések alapjait: a lovasnomád számukra par excellence a háborút testesítette meg.” Gießauf, „A lovasnomád fegyverzet és harcmódor az ellenfelek beszámolóinak tükrében”, 31.

kelést, mely olyan tényleges gyógymód volt – bár a kora Árpád-korra sámánisztikus rituáléba szorult vissza³⁴ –, mely az esetek túlnyomó részében bizonyítottan gyulladásmentes gyógyuláshoz vezetett. „Ezt a gyógyulási arányt a 20. század közepéig meg sem tudta közelíteni az európai orvostudomány” – írja a Bernert Zsolt – Buzár Ágota szerzőpáros *A honfoglaláskori koponyalékelés* című cikkében.³⁵

A hazátlan, kulturálatlan vándorok képével szemben említhető, hogy a jelenkori kutatás nem ismer teljes mértékben nomád népeket a szó hagyományos értelmében. László Gyula írja a jelenségről, hogy a nomád vagy maga is időszakos földművelő, vagy szoros kapcsolatban áll a földműveléssel, de inkább letelepedett az iparosréteg is (öt-vös, kovács, fazekas, nyerges, íjjártó stb.) (László, *Múltunkról utódainknak*, 832-833). A honfoglaló és az Árpád-kori magyarság legalább három féle lakótípust ismert és használt a kutatások alapján. A jurta mellett a félig földbe mélyített lakóház és a földfelszíni, úgynevezett boronaház is jelen volt településeinken, melyeknek településszerkezete is nagyfokú változatosságot mutatott.³⁶

Kassai Lajos Kelet és Nyugat eltérő gondolkodásmódját képezi le az eredménycentrikus nyugati (olimpiai, sport) íjászat és a meditatív keleti (főképp kyudo) íjászat mentén, hogy aztán érdemeiket egyaránt elismerve rámutasson: az íjásznak mindkettőt fel kell használnia fejlődése során.³⁷ A belső és külső világ és a belső és külső út követése újfent a kentaur erős metaforájában fejeződik ki. A magyar nyelv és a magyar mentalitás ennek megfelelően nagyon sok mindent ösztönösen – örökletesen megőrzött ősi harcmódorunkból, s ezt az örökséget tudatlanul még az is tovább viszi, aki minden ízében 21. századnak hiszi magát, vagy egyenesen ellenérzései vannak az ősi magyar kultúrával és civilizációval szemben (Kassai, 52). Az íjászat múltját Kassai legalább 25000 évesnek tartja, ebből a 25000 évből szerinte az utolsó ötven évben

³⁴ Elgondolkodtató Soós Rita véleménye, aki a kettős lélekhitel magyarázza a jelképes trepanációt. Soós Rita, „Élet az életen túl. Temetkezési szokások, rituális tárgyak a honfoglalás korában”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 34-37. A kései időpont nem lehet zavarba ejtő, ha figyelembe vesszük Révész László közlését: Békés megyében, a Fekete- és a Fehér-Körös egybefolyásától a Sebes-Körös torkolatáig terjedő sávban még a 11. század második felében is lószerszámmal, íjászfelszereléssel hantoltak el némelyeket. Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 200.

³⁵ Bernert Zsolt és Buzár Ágota, „A honfoglaláskori koponyalékelés”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 30-33.

³⁶ Kolozsi Barbara, „Jurtától a faházig. Avagy hol laktak a honfoglalók”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 21.

³⁷ „...tudatosan kell hatni a tudatalattira és szándékosan az önkéntelenre,” Kassai, *Lovasíjászat*, 59.

jelentek meg az íjászatban mindazok a külső irányzékok, stabilizátorok és egyéb felszerelések, melyek az íjászat technikáját a belső, személyes, emberi síkról a külvilág tárgykultúrája felé nyitották. Ez megfelel a modern ember léthelyzetének, mely a súlypontot az emberen kívülre, az anyagi világba helyezi és boldogulását is ebben a világban, anyagi javak megszerzésével próbálja megvalósítani ahelyett, hogy harmóniába próbálna kerülni saját magával és az őt ténylegesen körülvevő kisvilággal, saját megélt környezetével (uo. 123).

Megjegyzésre érdemes, hogy a hunok megítélésével kapcsolatban még az objektív tudományos megközelítések sem értenek egyet, vagy hiába próbálnak meg évszázados tévedéseket eloszlatni. Székely György például *A Római Birodalom és a hunok* című tanulmányában rámutat arra, hogy „az isten ostora” kifejezést először Szent Ágoston használta, de nem a hunokra, hanem a nyugati gótokra, miután azok 410-ben elfoglalták és felprédálták Róma városát (Székely, 15). Attila nevének germán származtatása is gondot okoz, mivel valószínűleg a nomád uralkodókra jellemzően „nagy folyó, messze özőnlő víz” a jelentése, a nomádok anyanyelvén, mely az uralom nagyságára utal, csak hogy a germánok is értelmezhatték a gót „atta”, atya kicsinyítőképzős változataként: Attila – atyácska (Székely, 15-16).³⁸ Székely cáfolja azt a tévhitet is, miszerint a hunok Attila halála után egyik napról a másikra teljesen eltűntek volna. A Keletrómai Birodalom feljegyzései még a 6. században is említik őket szláv és bolgár szövetségben (Székely 17).

Tihanyi Balázs *A hunok íja* című cikkéből tudható, hogy a hunokat közmondásosan sújtó nemzetközi értetlenség mellett a latin, görög és szír szerzők egy része felismerte például remekműű íjaik jelentőségét, bár azokról a legmegbízhatóbb értesülések a régészeti feltárásokból (szinte kizárólag belső Ázsiából) szerezhetők szerkezetüket és anyagukat illetően egyaránt. A jó állapotban előkerült leleteknek köszönhetően bebizonyosodott, hogy a hunok íja aszimmetrikus volt.³⁹ A korábbi – például szkíta – íjakhoz képest valóban lényegesen nagyobbak voltak, de 120-140 cm-es felajzott méretükkel (uo. 53)⁴⁰ a jelenleg használt íjaknál általában egy kicsit kisebbek, s a Kassai Lajos által gyártott hun típusú íjak is hosszabbak náluk. Kun Péter *A mongol íjászat* című tanulmányában 147-160 cm közé teszi a hun íjak nagyságát, az alsó érték a hiungnu, míg a felső az európai hun

³⁸ Vö. ezzel László Gyula megjegyzését a *Nibelungenlied* kapcsán (László, *Múltunkról utódainknak*, 120).

³⁹ Tihanyi Balázs, „A hunok íja”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 1 (2016): 51-52.

⁴⁰ Összehasonlításképpen az avar íjak hossza közelítőleg 120 cm volt. Szöllősy, „Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai”, 55.

íjak mérete. (*Mongol játékok és versenyek*, 149) Petkes Zsolt a honfoglalók íját 110-120 cm-eresnek állapította meg, lőtávukat pedig 200 méterre becsüli. Révész László a felajzott íj húrhosszát a sírokban talált leletek alapján 110-115 cm-re teszi (Révész, *Emlékezetek utatok kezdetére*, 167), így az íj hossza azonos Petkes becslésével.

Ezeknek az adatoknak némileg ellentmond László Gyula véleménye, amikor az íjsontok sírban talált in situ elhelyezkedéséből a ma használatos méretekhez közelebbi, 140-150 cm-es hosszúságra következtet. Hatóerejüket 50 lbm-ra teszi (László, *Árpád népe*, 80). A nyílvevő 70-80 cm hosszú lehetett, ami körülbelül megfelel a Kassai-féle lovasíjászatban alkalmazott fém- és karbon nyílvevők hosszának (kb. 80-84cm), valamint a legtöbb tradicionális íjászatot űző jelenkori íjász nyilainak. A 17. századi mongol íjakkal kilőtt nyílvevők körülbelül olyan hosszúak voltak, mint maga az íj, ami körülbelül 120-140 cm-t jelent. Kun Péter véleménye szerint a belső ázsiai kitajok fejlesztésének köszönhetően az íjak a 10. század környékén rövidülni kezdenek az 1 méteres hosszra, míg merev karjaik hossza ezen belül megnő. Ez a típus jelenik meg a 13. században a kunoknál (*Mongol játékok és versenyek*, 150-51), s ha Szőllősy Gábor *Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai* című munkájának a kazár-magyar-besenyő íjak rokoníthatóságára vonatkozó megállapítására gondolunk, akkor ez a két adat igazolhatja Petkes Zsolt becslését a 110-120 cm hosszú magyar íjakról. Petkes kutatásai szerint a honfoglalók fedeles tegezében (melyben hegyükkel felfelé álltak a vevők) legfeljebb 20 nyílvevő fért el (Petkes, 58). Ez nagyon leszűkíti a találatok számát egy adott ütközetben, tekintve, hogy öt másodperc alatt mintegy három nyílvevőt lehet kilőni.

László Gyula rámutat, hogy például az avarok Pseudo-Maurikios tudósítása szerint 30-40 nyílvevővel rendelkeztek lovaik nyergében egy ütközet alkalmával, megemlíti ugyanakkor azokat a szekereket, melyek nyilakkal bőségesen ellátva szolgálták az utánpótlást (László, *Múltunkról utódainknak*, 466), később pedig a bócsai lelet kapcsán arról ír László, hogy az ott feltárt tegezben 25 nyílvevő nyomait találták meg, ezt a számot ő az egy tegezben elhelyezhető nyilak alsó értékeként állítja be. (uo. 470) Kun Péter arról számol be, hogy a zárható, fedeles tegezek terjedésével egyre több nyílvevő fért el egyszerre a tegezben, és csak a lapos tatár tegez felbukkanása hozott radikálisan újat a fejlesztésnek ebben az irányában (*Mongol játékok és versenyek*, 150-51). Marco Polo műve szerint egy mongol harcosnál egyszerre 60 nyílvevő volt készenlétben (uo).

Kassai Lajos tanítványai viszonylag egyszerű, nagyobb, nyitott tegezt használnak, melybe azonban igen sok, mintegy 30 karbon vagy aluvessző fér, s innen markolnak ki lövés előtt annyit, amennyi a markukban elfér. 10 nyílvesztőt gond nélkül hozzá lehet markolni az íjhoz lövés közben. Hagyományos favesszővel körülbelül négy a legtöbb, ami kényelmesen, jó lövés eredménnyel az íjhoz markolható. László Gyula hasonló íjhasználatra következtet *Árpád népe* című művében (László, *Árpád népe*, 82), ahol az íjak anyagáról írva a berkenyét mint régészeti utómunka eredményét említi, majd áttér a jelenkori íjlesztő népek (elsősorban a mongolok) nyílvesztőire, melyek anyaga nyír, nyár vagy fűzfavessző lehetett (uo. 83), Révész László nyár- és fűzfavesszőről ír (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 168).⁴¹ A gondolatmenet lezárásaként Varga Ferencet idézem, aki a mongol és burját íjkészítés kapcsán az alábbiakat írja a hagyományozódás folyamatáról:

Amint egy adott nép birodalom alapításához jutott, a vezető réteg által addig használt íjakon alkalmazott fejlesztések kihatással voltak a birodalom többi népeire is, és törvényszerűen új, esetenként továbbfejlesztett íj terjedt el széles körben. [...] a régi és az újabb íj váltása sokszor évtizedek, évszázadok alatt ment végbe, és egymás mellett sok éven keresztül megtalálható volt mindkettő, de néhány évtized, vagy néhány száz év alatt mindig megtörtént a teljes csere. A teljes cserét tovább befolyásolták többek között az egyes népvándorlási hullámok és a népek egymás szomszédságában töltött éveinek száma. [*Mongol játékok és versenyek*, 175]

A Kassai-birtokra látogató íjasznak és az érdeklődőnek egyaránt látniuk kell, hogy a terület nagyon tudatos, ugyanakkor a természettel minden léptékében harmonizáló emberi alkotó tevékenység során kapta jelenlegi arculatát. Valószínűleg már a terepalkítás kezdeti elvei között is ott szerepelt az a gondolat, amely a lovasíjászat kifejlesztésére és a tudás terjesztésére vonatkozik: „a tudás megszerzésének a legjobb módja, ha a hely szellemisége megegyezik a megszerzendő tudás szellemiségével. Minél nagyobb a harmónia, annál hatékonyabb a tanítás” (Kassai, 21). Ehhez szinte a kezdetektől hozzátartozott egy 150 éves kazah vázszerkezeten létrehozott jurta, ahogy a lovasíjász pálya egyszerűsége és áttekinthetősége, praktikuma is (uo. 22). A kevés

⁴¹ Kun Péter szintén a fűzfát jelöli meg a mongol nyílvesztők anyagaként. Lásd *Mongol játékok és versenyek*, 158.

építmény formai megoldásaiban és anyagfelhasználásában egyaránt harmonizál a somogi környezettel. A leginkább figyelemre méltó mindazonáltal annak a munkának az eredménye, mely a völgy vízháztartását rendbe foglalva élhető környezetet hozott létre növényeknek és állatoknak egyaránt.

A lovak íjászatra és az íjász lovaglásra való felkészítésével rendkívül aprólékosan és több alkalommal foglalkozik Kassai könyve (Kassai, 32).⁴² Nyilvános edzéseken is meggyőződhet róla a látogató, hogy mennyire fontos a lovasíjászatnak ez a szakasza. A nyílt napon megfigyelt edzés túlnyomó része a lovak előkészítésével telt. A lovaknak olyan egyszerű dolgokat is hosszú idő alatt kell megszokniuk, mint például a lovas eszközhasználata (karjait mozgatja, egy botot tart a kezében, később labdákat dobál társával) (33-34). Az edzés második nagyobb egységében, amikor a tanítványok már lóról íjásztak, egész idő alatt egy ló volt kikötve a pálya túlsó végében, feladata minden bizonnyal az volt, hogy szokja az íjászatot, valamint olyan lovak jelenlétét, amelyeket íjászathoz használnak.

Arról, hogy a ló a nomád népek körében mennyire megbecsült állat volt, régészeti leletek, néprajzi megfigyelések és a különböző mitológiai hagyomány egyként vall. A hunok harci sikereiket nem csupán kiváló aszimmetrikus reflexíjaiknak és kitartó, gyors lovaiknak köszönhatték, de olyan harcászati újításoknak is, mint a hosszú lovassági kard, de legfőképpen az elől-hátul magas kápájú nyereg,⁴³ mely hatékonyabbá és biztonságosabbá tette a lovasíjászatot. Ez a típusú nyereg a nomád íjhoz hasonló lassú, de figyelemre méltó változáson ment át a magyarok Kárpát-medencébe érkezéséig. A hunok esetében a temetkezésekkel kapcsolatos rítusok során értékes lószerszámok is földbe kerültek,⁴⁴ innen tudható, hogy a magas kápájú nyereg mellett (melynek eredete Belső-Ázsiáig visszavezethető), az egyenes zablapálca is a hunok lovaskultúrájának jellemzője volt, ahogy az is, hogy nem használtak sarkantyút, helyette egy rövid korbáccsal ösztökölték hatásukat (uo. 55).⁴⁵

⁴² „Íjat ló hátáról csak akkor használhatunk, amikor az már tökéletesen be van lovagolva,” Kassai, *Lovasíjászat*, 33; valamint 34-35, 40, 42-43, 48, 64-65.

⁴³ Tihanyi Balázs, „A hunok íja”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 1 (2016): 6-7.

⁴⁴ Piros Réka, „A hunok lovaik nyergében”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 1 (2016): 54.

⁴⁵ Érdekes módon ez a lehetőség a mongol nádam lovasversenye során nem volt megengedett, a korbács használatát egy juh elkobzásával büntették, de ma már szabadon használható, írja Rákos Attila „A mongol lóverseny” című tanulmányában, in *Mongol játékok és versenyek*, 123; 135.

Az Európában élt hunok lótarással kapcsolatos leletei a Kelet-európai síkság déli részétől a mai Franciaországig kerültek elő (Piros, 54). Lezsák Gabriella *A ló a magyar mondavilágban* című tanulmányában ír arról, hogy a lovak tisztelete olyan mértékű volt a pusztai népek körében, hogy a Napot jelenítette meg számukra, melyet az Örök-kévaló Kék Ég mellett szentként tiszteltek. Innen ered a hadi sátrak elé szúrt lófarkas vagy lókoponyás „jelvény.” A ló szarvas képében is megjelent, s a kettőt együtt a nomád magyaroknál a lélek jelképeként írja le Lezsák. Utal a szkíták lómaszkjaira is, melyek szarvast ábrázoltak agancssal. A székely lófők egy fehér kancától származtatták törzsüket, a magyar táltosok pedig gyakran csődörök képében viaskodtak egymással, leképezve sötétség és világosság örök harcát.⁴⁶ Ennek legjelentősebb példája valószínűleg a kunnal viaskodó Szent László mitikus történetében maradt fenn (László, *Múltunkról utódainknak*, 172-74). A belső-ázsiai népek, így a mongolok mindennapjaiban a jószág, különösen a ló az életet jelentette-jelenti, így életük szorosan kapcsolódott az állataikhoz (*Mongol játékok és versenyek*, 118).

László Gyula az eurázsiai sztyeppe két vadlováról ír, a tarpánról és a takírról, melyek közül az előbbi mára kipusztult és jellemzően a kelet-európai puszták és Közép-Ázsia vadlova lehetett, míg utóbbi a mongol pusztákon legelészett. A szkítákról írván László megjegyzi, hogy lovaik az első csoportból tenyésztettek ki (László, *Múltunkról utódainknak*, 75), ahogy feltehetőleg a magyarokéi is. A magyar nyeret László Gyula rekonstruálta egyrészt leletek, másrészt egy tiszafüredi nyergesmester segítségével (László, *Árpád népe*, 86-88).⁴⁷ A Kassai műhely által árusított nyergek lényegében ezt a sikeres rekonstrukciót követik, s ezt alkalmazzák a saját felszereléssel rendelkező lovasíjászok. A tanítványok az edzésen sportnyergekben ülnek.

Visszatérve László kutatásaira, lényeges különbség a korabeli nyugati és magyar nyereg között, hogy a magyar nyereg nem szorította le a ló mellkasának mozgását. Ez a technikai fogás is hozzájárult ahhoz, hogy az állat kitartóbb legyen, ne merüljön ki gyorsan. Hasonló okokból nem alkalmaztak soha szöges rögzítést a készítés közben, hanem szíjasat, s még ezeket is faragott csatornában vezették, hogy ne sértse fel a ló hátát. A biztonságról a sügyelő és a farhám gondoskodott, kiegészülve a kengyellel,

⁴⁶ Lezsák Gabriella, „A ló a magyar mondavilágban”, *História* 1-2 (2005): 22.

⁴⁷ Jellemző a magyar lovas temetkezésekre, hogy a női lószerszám sokkal díszesebb volt, mint a férfi. Madaras László, „Egy honfoglaló törzs régészeti emlékei a Közép-Tisza vidékén”, *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 44-45.

melynek az íjazásban is fontos rögzítő szerepe volt. László szerint a patkó nem volt használatban a honfoglalás és a kalandozások idején, mint ahogy a szilaj lovak a takarmány szállítását sem igényelték, mivel útközben mindig – még a hó alatt is – megtalálták maguknak a táplálékot.

Kassai alaposan kifejti könyvében: mikor, milyen gyakran, milyen erős íjjal lőjünk, hogyan építsük fel edzés tervünket, az eltérő szinten álló íjászoknak milyen eltérő gyakorlatok segíthetnek a tovább fejlődésben (Kassai, 49-51, 160-66).⁴⁸ Az oldás módszere, amely szorosan kapcsolódik a húrfogás módszeréhez talán az íjászat alapkövének nevezhető (vö. *Mongol játékok és versenyek*, 217-20). Ez Eugen Herrigel zen íjászatról szóló könyvéből kiderül – Herrigel mestere számára legalábbis döntő fontosságú volt (Herrigel, 26-27). László Gyula még úgy gondolta, hogy a honfoglalók egyedül jobb mutatóujjukkal húzták ki az ideget, ezt az ujjat rögzítette volna a hüvelykujj. Nehéz elképzelni sérülés, illetve rohamos fizikai leépülés nélkül ezt a gyakorlatot. László ugyanakkor utal az ázsiai nomád íjászgyűrűkre is, de ezt valószínűleg csak hallomásból ismerhette, mivel leírásából nem lehet rekonstruálni azt sem, melyik ujjra kerül a gyűrű és pontosan hogyan néz ki.⁴⁹

Bár Kassai nem tulajdonít művében különösebb fontosságot neki, de az edzésen és a dokumentumfilmben is jól látható, hogy az előnyben részesített húrfogás az európai, háromujjas stílus, amikor is az íjász a mutató-, középső- és gyűrűsujjával feszíti a húr, mégpedig úgy, hogy a húr a fokkal illesztett vessző fölött a mutató ujj, alatta pedig a másik kettő híz és rögzíti a nyilat egyszerre. A keleti, nomád stílus ezzel szemben a hüvelykujjas húzás (ezt gyakorolják a kyudóban is), amikor az íjász a húr illesztett vessző alatt hüvelykujjával (melyre többnyire íjászgyűrűt, vagy a kyudóban speciális kesztyűt híz) feszíti az íjat, s mutató-, illetve középső ujjával a húzó hüvelykre „ráhajolva” stabilizálja a vesszőt. Előbbi esetben a vessző az íj bal oldalán fut ki, míg utóbbiban a jobb oldalon. A Kassai-féle edzésen megfigyelt húzás- és oldástechnika egyértelműen a nyugati volt. Ezen a ponton újfent a különböző hagyományok ötvözetének lehet tanúja a vizsgáldó, Kassai ugyanis a lovasíjászatban a mellkashoz történő íjhúzást követi, markánsan érvel a pofacsonthoz való húzással szemben, de a klasszikus lovasíjász mell-

⁴⁸ Saját felkészüléseinek tapasztalatait is megosztja. Például: Kassai, *Lovasíjászat*, 151, 155-56.

⁴⁹ „A nomád népek tagjai az effajta nyilazáshoz gyűrűt húznak feszítőujjaikra, s annak tuskéjébe akasztják az ideget.” László, *Árpád népe*, 81.

kashoz húzásra a keleti húzás- és oldástechnika rögzült az évezredek során.⁵⁰ Külön érdekesség, hogy a kyudo technikája alapvetően keleti, s ez a hüvelykujjas húzásban és oldásban is megvalósul, a japán zen íjászok azonban nemcsak pofacsonthoz, de gyakorta inkább fülhöz, vagy azon túl húznak.

Igen nagy a változatosság a különböző iskolák között, s ezt az egymástól tudatosan vagy ösztönösen átvett technikák is bonyolítják. A Birtalan Ágnes által szerkesztett *Mongol játékok és versenyek* tanulmánykötet leírásai és fényképei is a változatosságot bizonyítják az oldástechnikákat illetően. Az első kép a 2004-es ulan-ude-i köztársasági surxarbānon (verseny) készült: egy idős férfi látható a képen, aki a háromujjas, európai technikával feszíti íját, s stabilan az álla alá húz (*Mongol játékok és versenyek*, 265). A 17. és 19. képen látható mongol férfiak a hagyományos, hüvelykujjas, keleti technikát alkalmazzák, mellkashoz, vagy enyhén fölé húzva (uo. 276-278), az utolsó, 20. képen viszont olyan húrfogás látható, amelyet minden bizonnyal csodálkozással szemlél a legtöbb íjász. Ez az úgynevezett burját húrfogás: az íjász hüvelykujja felülről, a vessző fokára ráfogva, mutatóujja pedig alulról rögzíti a húron a nyílveesszőt, csak hogy közben a mutatóujj is részt vesz a középső- és a gyűrűsujj mellett az íj feszítésében. Varga Ferenc *Íjak, íjászversenyek Mongóliában* című tanulmányában mutatja be ezt a húrfogást. A technika indoklásaként azt írja, hogy valószínűleg a burjátok alapvetően gyalogos harcmodora és erdei vadásztechnikája miatt alakulhatott ki, mert mint írja: lovasíjásatra alkalmatlan ez a technika (uo. 219). A Kassai-völgy nyílt napján egy íjász, aki több féle oldási technikát is alkalmazott (túlnyomórészt az európaiat), egy alkalommal megmutatta, hogy fogja a húrt, ha lóhátról lő. Pontosan a burját technikát mutatta, s ő meg is tudta mondani nekünk, hogy miért: lóháton csak ezen a módon tudja az íjon és a húron tartani a nyílveesszőt. Ebből arra következtetek, hogy a burjátok esetében egy már elhomályosult lovasíjász technika maradványa lehet ez a jellegzetes fogás.

Az oldástechnikák szempontjából jellemzően a keleti iskola tapasztalatai kerülnek túlsúlyba a *Lovasíjászatban* (Kassai, 55-56), ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a klaszikus, szakirodalomból ismert példaszó a hótól terhelt fenyőgallyról, melyet Kassai A *lovasíjász* című filmben is előad (Kassai, 51).⁵¹ Kassai egyik legfontosabb tanítása – mely a zen íjászatban is létezik – a célzásra vonatkozik: „Arra a kérdésre, hogy hogyan kell célozni, én mindig nagyon részletes, és mindent átfogó választ szoktam adni: SE-

⁵⁰ Az oldástechnika fontosságáról lásd pl. Kassai, *Lovasíjászat*, 52.

⁵¹ Awa Kenzo mesternél bambuszágról van szó. Herrigel, *Zen in the Art of Archery*, 47-48.

HOGY” (55). Awa Kenzo egyenesen ördögösségnek nevezte a célzáson alapuló, eredménycentrikus nyugati íjászfelfogást, melynek középpontjában a lőlap áll. A kyudo célpontjában Buddha áll, őt kell megérinteni. Ez után a tanítás után a mester csukott szemmel adta le a lövést (Herrigel, 55-56). Megjegyzésre érdemes ugyanakkor, hogy a mongolok például kétféle célzási módot is ismernek.⁵² A zen mesterekkel ellentétben Kassai részletes technikai magyarázatát adja ennek a tanításnak. Ugyanis vágató lovon leadott lövés esetén nincs értelme a célzás elvárásának sem az időtényező, sem a parancs szempontjából (Kassai, 55-56).

Ugyanakkor magára az íjászatra vonatkozólag rendkívül lelkiismeretesen kidolgozott és aprólékos edzésterveket találhat az olvasó (uo. 56-58). Az edzés és maga a sportteljesítmény, tehát az ismeretek megvalósítása mindennél előbbre való. Egy helyütt Kassai azt írja általában a sportteljesítményről, hogy a sportoló „akkor ér az út feléhez, ha már a 90%-át megtette” (uo. 159). Szinte szóról szóra ezt a tanítást nyújtotta Awa Kenzo Eugen Herrigelnek. (Herrigel, 54) Ugyancsak megszívlelendő a forma és tartalom, anyag és lényeg kettősségére utaló példázat magáról a *Lovasíjászat* könyvről, mely a megvalósítás elsőbbségét hirdeti. (Kassai, 58) A kezdeti közvetlen utasítások, melyek a tanítványt segítik, folyamatosan adják át a helyüket az egyre inkább begyakorolt fogásoknak, végül a tudatosság is visszaszorul a belső, lényegi folyamatok öntudatlan követéséig (uo. 166).⁵³

Újabb fejezet Kassai lovasíjászatának történetében a bemutatók kezdete, amikor az évek során elért tapasztalat árnyaltan, a laikusok számára is elérhető módon fejeződött ki. Ezt a szerző a rá jellemző egyszerűséggel, szerénységgel és humorral vezeti be, ugyanakkor érinti az ismeretterjesztés és a tanítás folyamatát is, mely az általa tartott rendhagyó történelemórákban kapott formát (uo. 69-70). Itt merül fel egy komoly hiányosság kérdése is, mely a magyar emlékezetkultúrában jó pár száz éve megfigyelhető, de kellően meg nem magyarázható. A szerző számára a lovasíjász-kultúrát bemutató filmalkotások hiánya, illetve a már megvalósult filmek hiányos, tévedéseken alapuló nomádképe jelent gondot (uo. 72-73). A 20-21. századi kultúrában valóban szembeszökő ez a jelenség, de rá kell mutatni, hogy már legalább a 19. századi hazai művészeti

⁵² „Az *öwör xarān*ál a támasztó kéz (...) belső részénél tartják az íjat. Ezt tarthatjuk az eredeti, hagyományos lövéstechnikának. Az *ar xarā* esetében pedig a támasztó kéz külső (bal) oldalánál mérik be a célpontot.” *Mongol játékok és versenyek*, 156.

⁵³ Lásd még ezzel kapcsolatban: Daisetz T. Suzuki, *Introduction*, in Herrigel, *Zen in the Art of Archery*, vii-ix.

feldolgozásokban (elsősorban a képzőművészetre kell gondolni) jelentkezik ez a probléma. Kassai elsősorban a nyugaton a magyarokról és általában a nomádokról kialakult képről ír, amely sem objektívnek, sem elfogulatlanak nem nevezhető:

Feltehetően a szakértelem és a történelmi ismeret hiánya miatt. Amiket eddig láttam a hunokról származó fércmunkák voltak, jobbik esetben lovon és nem gyalog, bunkós botokkal harcoltak és természetesen nyersen és vértől csöpögve ették a húst. Az Európában kiadott ismeretterjesztő irodalom sem különb. Nagy százalékát a túlradó rosszindulat, ennek a kultúrának a lefokozása jellemzi, nélkülözve a hitelességet. [*Lovasíjászat*, 73]

A magyar kulturális emlékezet sem bánt szebben vagy jobban Árpádnak és népének emlékezetével. Révész László Feszty körképe és Munkácsy *Honfoglalása* kapcsán rámutat, hogy mindkét alkotó tájékozódhatott volna a korban már meglévő, múzeumjainkban megtekinthető leletek segítségével, helyette inkább törökös, 16. századi fegyvereket, hatalmi jelvényeket, lószerszámot és viseletet álmódta őseinknek, sőt Munkácsy egy 1847-es jurátuskardot festett Árpád övére (Révész, *Emlékezzetek utatok kezdetére*, 49-50). A honfoglalást bemutató 1996-os film kapcsán tanulságos idézni Révész megfigyeléseit:

Árpád vezér ruházatát [...] tetőtől talpig beborítják az egyébként eredetileg kizárólag női lószerszámdíszként alkalmazott veretek, süvegén pedig egy olyan ezüstkorong csillog, amit egyetlen kivétellel ugyancsak kizárólag nők viseltek. Mégpedig a hajfonatukba font bőrszalagra függesztve a melltájékon, nem pedig a halántékukon fityegve, mint Árpád fia, Levente, akinek így csaknem a szemét verték ki a súlyos ezüstdíszek. [*Emlékezzetek utatok kezdetére*, 51]

Megjegyzem a két világháború közti propaganda magyarságképe még a török hagyományt is sutba dobta, s gyakorta valamely germán harci ikonológiát alkalmazott. Ugyancsak Révész írja, hogy még napjainkban is felbukkan az a rosszindulatú híresztelés, hogy a magyarok nyereg alatt puhított nyers húst ettek. A nyereg alá tett nyers húsdarabok valójában a ló hátának kímélését, illetve gyógyítását szolgálták, ezt szerintem még a mai csikósok is tudják (uo. 85-86). Egy dokumentum-, vagy ismeretterjesztő film sokat javíthatna nemzetközi szinten is a nomád kultúra megismerésén és elfogadásán, írja Kassai 2001-es könyvében. Valamelyest Kaszás Géza 2016-os *A lovasíjász* című filmje is hozzájárult ennek a szándéknak a megvalósításához, bár egyértelműen a

Kassai-féle lovasíjásatról szólt. A magyar emlékezetkultúra sem kezeli helyén történetünknek ezt a szakaszát. A 10. század első fele „a magyar történelem legsikeresebb szakaszai közé tartozik. Éppen ezért teljességgel érthetetlen, hogy nemcsak a magyar köztudat, de a történetírás is többnyire elsiklik e tény felett” – írja Révész László (uo. 177).

Ennek a jelenségnek megfelelően *A lovasíjász* című film megosztotta a közvéleményt, bár a célja minden bizonnyal ezzel ellentétes volt. A skála egyik végén azok a rajongók voltak, akik értelmetlen és fölösleges versenybe állították a dokumentumfilmet Nemes Jeles László 2015-ös *Saul fia* című művészfilmjével, a közösségi portálokon figyelve, hogy melyiket hányan tekintették meg. Ha a megtekintések száma esztétikai vagy szakmai értékmérő lenne, akkor bármelyik *Star Wars* film, vagy James Cameron *Titanicja* lehetne a legjobb film. A másik végletet az elektronikus média kritikusai képviselték, akik szintén nem a dokumentumfilm követelményei felől közelítettek *A lovasíjász*hoz, főleg nem a dokumentumfilmeknek az utóbbi évtizedekben jelentősen kibővült jelentéstartománya felől. Ebből a szemszögből csakis elmarasztaló ítélet születethetett. Külön szólni kell arról a kritikai hozzáállásról, amely egyszerűen nem hitte el, hogy ember ilyen lovasíjász teljesítményre képes. Azzal együtt, hogy a kritika írója fizikai vagy mentális teljesítmény relativizálásáról írt, ahelyett, hogy esztétikai ítéletet hozott volna, szkepszise nem igazolható.

Ahogy egyre inkább kialakult a bemutatók „forgatókönyve”, ugyanolyan ütemben vált le ez a tevékenység a sportról. Ezen a ponton kezdődött az együttműködés a Szent György Lovagrenddel, akikkel aztán életszerű, közös bemutatókat tartott Kassai, valódi, de természetesen biztosított küzdelemmel (Kassai, 73-74). Az íjászat sportként, versenyszerűen űzött változata is minden bizonnyal rendkívül hosszú, talán több évezredes múltra tekint vissza. A honfoglalók íjászversenyeiről a vadászatokra való utalásokon kívül semmi nem maradt fenn. (László, *Múltunkról utódainknak*, 840) Valószínűleg László Gyula a *Számadás népünkről* című művében található, néprajzi értékeket is mutató beszámolója az egyetlen, mely valamelyest képet adhat a régi magyar íjázssportról, még ha ez egy ezer évvel későbbi, és kizárólag egy néprajzi táj esetében megfigyelt jelenség is:

A Székelyföldön [...] a múlt század végén élt még a következő gyermekjáték a suhanc fiúk között. Tavasszal kimentek a patak partjára, s íjnak való rugalmas ágat vágtak maguknak, s íjat, nyílveesszőket készítettek, majd rendben felálltak. A [...] »vezér« állt a középtengelybe, s tőle távolodón, mintegy a széles út két oldalán

egymással szemben állt a többi fiú. Mindegyik lövésre készen emelte levegőbe íját. A vezér beszélt, bolondozott, igyekezett a figyelmet elterelni magáról, s egy óvatlan pillanatban kiröpítette nyílát a két sor között, magas ívben. A fiúk pedig rálőttek a kiröppenő nyílra, s ha valamelyik eltalálta volna a levegőben, az állt volna a vezér helyére. A [...] pillanat törtrésze alatti elhatározásnak remek iskolája volt ez a játék. [*Múltunkról utódainknak*, 840-41]

Ehhez hasonló játékot nem találtam eddigi kutatásaim során, némely belső-ázsiai verseny mutat vele hasonló vonásokat. A kitajok lovasíjász versenye során földre szúrt fűzfavesszőkre lőttek, s a találatot elérő harcos a vesszőt vágta közben húzta ki a földből. A feladatot leggyorsabban teljesítő lovasíjász győzött (*Mongol játékok és versenyek*, 227). Ennek őse lehetett a legkorábbi fennmaradt lovasíjász verseny emléke, mely a hszen-piktől származik a 2-3. századból. Szintén fűzfaágra lőttek, a nyeregből hátrafordulva, háromszor. Ez a verseny a tavaszi termékenységi ünneppel lehetett kapcsolatban (uo. 226). A kipsak török kazakok a tűzfegyverek használatba vétele előtti időkben álló lóról lőttek íjjal, fára felfüggesztett pénzérmére. A kirgizek ugyanezt vágató lóról tették 50, illetve 70-75 m távolságból, 100 méterről gyalogosan lőttek. A mai kirgiz versenyeken gyermekek lőnek 10-20 méterről 7 cm átmérőjű kövekre, ebből talán következtetni lehet az eredeti pénzérmék nagyságára is (uo. 153-55). A mai mongol gyalogos íjászversenyeken 8 cm magasságú és átmérőjű, bőrből vagy nyírfakéregből fonott hengerekre lőnek, nemnek és életkornak megfelelően eltérő távolságokból (uo. 161-63, 223-25, 227-29). Varga Ferenc a régi lovasíjász versenyek feléledésének tartja a magyarországi kunkapitány választó versenyt, melyet a Nagykunságon rendeznek 2000 óta (uo. 231). Mindezek az adatok kulturális-civilizációs kölcsönösségre mutatnak, s amellet, hogy jelentősen eltérnek a Kassai által kidolgozott verseny szabványától, virtuozításban, a teljesítmény értelmezésében lényegesen közel állnak hozzá.

A Kassai Lajos által kifejlesztett sport fejlődése mentén megteremtődött a versenyek rendje, kialakult a pontozás (Kassai, 83-84). Mindez egy következetes egyszerűség mentén történt, mely szigorúan tiltja a sportot az elmúlt mintegy száz évben meghódító üzlet, de főként a reklám bármilyen jelenlétét (uo. 84-85).⁵⁴ A 90 méteres pályán 16 másodperce van a lovasíjásznak, hogy a célra szemből, oldalról és hátulról egy-egy lö-

⁵⁴ Vö. ezzel: Kelemen Zoltán, „»Üss a kölokre!« Terror és esztétika kapcsolata Takami Kósun Battle Royale című művében”, in uő, *Emlék a kertről (Tanulmányok, esszék)* (Szeged: Szegedi Egyetemi – Juhász Gyula Felsőoktatási, 2017), 100-25, de különösen 119-21.

vést adjon le. Az eredmény a találatok pontjaiból és a felhasznált időből összegződik (uo. 83-84).

A sportág szerveződése hozta létre a kaganátusokat, melyek nemcsak a lovasíjász sport központjai szerte a Kárpát-medencében, hanem a tanítás, tanulás (a versenyek mellett folyamatosan rendeznek minősítő vizsgákat is) (uo. 91-93), a fejlődés és az újra születő hagyomány avatott terei is, ahol meghatározott rituálé, alapján a profán, hétköznapi térből a közösen megélt sportteljesítmény ünnepi terébe és idejébe kerülnek a versenyzők (85-86), akik a sikeres verseny után hasonló megbecsülésben részesülnek, mint a régi nomád közösségekben a győztesek (*Mongol játékok és versenyek*, 12-13). Az ünnepi hangulathoz a versenyt megelőző napon közösen elfogyasztott vacsora is hozzájárul, így létre jön az a bensőséges kapcsolat a résztvevők között, mely például a burját versenyt, a surxarbānt is jellemzi. (Uo. 20) A rítus, a forma valójában évezredek óta hozzátartozik a harcművészetek történetéhez, s erre a kyudo (Herrigel, 39) és a belső ázsiai íjászversenyek, a mongol nádam egyformán fontos példa.⁵⁵ Utóbbi például összekapcsolódott az ősök és/vagy a helyi szellemek tiszteletével (uo. 11-12), más források a harci sikerek alkalmát vagy a csikóünnepet is megjelölik, mint lehetőséget a játékok rendezésére (uo. 122).

A tanítás és tanulás talán legfontosabb fóruma a Kassai-völgyben az edzőtábor, ahová előzetes fizikai állapotfelmérés alapján kerülhetnek a tanítványok. A tanítás személyre szabott, mivel a szerző szerint mindenki más háttérrel, képességekkel és szellemiséggel rendelkezik, s ezt tiszteletben kell tartani. A tapasztalatok megszerzésének érdekében folyamatosan tágitani kell a tanítvány fizikai, pszichés és szellemi terhelhetőségét, ezzel együtt azonban fontos, hogy mindvégig biztonságban érezhesse magát a mester vezetése alatt (Kassai, 114). Nem lehet a tanítvány helyett végigjárni a tapasztalás és a tanulás útját, erről Awa Kenzo is sokat beszélt Eugen Herrigelnek, bár a gyakorlást mindig a beszéd elé helyezte (Herrigel, 51-52). A tanítás legfőbb eleme Kassai szerint a humor, nélküle nem képzelhető el semmilyen mester-tanítvány kapcsolat, ahogy írja: „Vigyázzunk, a komolyság betegség!” (97-99).

⁵⁵ A nádam szó a játszani-vigadni és a játék értelmű szóból vált a mongol nemzeti játékok nevévé. *Mongol játékok és versenyek*, 11, 19.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Bataille, Georges. *Az erotika*. Fordította Dusnoki Katalin, N. Kiss Zsuzsa, Somlyó György, Vargyas Zoltán. Budapest: Nagyvilág, 2001.
- Bernert Zsolt és Buzár Ágota. „A honfoglaláskori koponyalékelés.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 30-33.
- Birtalan Ágnes, szerk. *Mongol játékok és versenyek*. Budapest: Akadémiai, Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 27. 2006.
- Dante Alighieri. *Isteni Színjáték*. Fordította Babits Mihály. Bukarest: Kriterion, 1985.
- Felföldi Szabolcs. „A nomád hadviselés egyik jellegzetes problémája: a folyón való átkeelés.” In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerkesztette Balogh László és Keller László. Budapest: Balassi, 2004. 75-91.
- Johannes Gißauf. „A lovasnomád fegyverzet és harcmódor az ellenfelek beszámolóinak tükrében.” In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Szeged, 2002. szeptember 9-10*, szerkesztette Balogh László és Keller László. Budapest: Balassi, 2004. 26-37.
- Győrffy György. „Magyarok a steppén”. *História* 1 (2001): 3-7.
- Halmágyi Miklós. „A magyarok nyilaitól... Egy kósza idézet nyomában.” *Aetas* 3 (2007): 142-47.
- Haramza Márk. „Honfoglaló szabályák készítése és használata.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 60-63.
- Herrigel, Eugen. *Zen in the Art of Archery*. Fordította R. F. C. Hull. New York: Vintage Books – A Division of Random House Inc. 1989.
- Horváth Ciprián. „Gyepű és gyepűelve. Határvidék a 10. századi Nyugat-Dunántúlon.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 10-13.
- Kassai Lajos. *Lovasíjászat*. Budapest: Dee-Sign, 2001.
- Kelemen Zoltán. „Üss a kölkre!” *Terror és esztétika kapcsolata Takami Kósun Battle Royale című művében*. In *uő, Emlék a kertről (Tanulmányok, esszék)*. Szeged: Szegedi Egyetemi – Juhász Gyula Felsőoktatási, 2017.
- Kolozsi Barbara. „Jurtától a faházig. Avagy hol laktak a honfoglalók.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 18-21.
- Langó Péter és Türk Attila. „Gazdag honfoglalás kori temető Szentes határában.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 26-29.

- László Gyula. *Árpád népe*. Budapest: Helikon, 1988.
- . *Múltunkról utódainknak I-II. A magyar föld és a magyar nép őstörténete/Magyarok honfoglalása – Árpád népe*. Budapest: Püski, 1999.
- Lezsák Gabriella. „A ló a magyar mondavilágban”. *História* (1-2 2005): 20-23.
- Madaras László. „Egy honfoglaló törzs régészeti emlékei a Közép-Tisza vidékén.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 42-45.
- Petkes Zsolt. „A honfoglaló magyarság fegyverzete a pozsonyi csata tükrében.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 56-59.
- Piros Réka. „A hunok lovaik nyergében”. *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 1 (2016): 54-55.
- Révész László. „A honfoglalás korának néhány régészeti problémájáról.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 5-9.
- . *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Budapest: Timp, 1999.
- Schäfer Tibor. „Lovasnomád hatás a keleti germán népekre.” In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerkesztette Balogh László és Keller László. Budapest: Balassi, 2004. 20-25.
- Soós Rita. „Élet az életén túl. Temetkezési szokások, rituális tárgyak a honfoglalás korában”. *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 4 (2017): 34-37.
- Székely György. „A Római Birodalom és a hunok.” *História* 8 (2004): 14-17.
- Szőllősy Gábor. „Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai.” In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9-10.*, szerkesztette Balogh László és Keller László. Budapest: Balassi, 2004. 53-61.
- Szun-ce. *A hadviselés tudománya*. Fordította Kard Eszter. Budapest: Göncöl, 2004.
- Tihanyi Balázs. „A hunok íja.” *Határtalan Régészet. Archeológiai Magazin* 1 (2016): 51-53.
- Vásáry István. „Az ázsiai hunok.” *História* 8 (2004): 10-13.
- Veszprémy László. „Attila, a magyar király?” *História* 8 (2004): 18-22.